

הגמשה וגיוון של ארגון הלימודים

מטרת היוזמה

לשבור את האחידות של ארגון הלימודים בבית הספר, כך שיתאים בצורה טובה יותר לצרכי ההוראה והלמידה.

רציונל - בית הספר המאפשר

באמצעות הגמשה וגיוון של מערכת השעות,

נציב את המורים במציאות שמאפשרת

להם לממש את מקצועיותם;

ואת התלמידים במציאות

המאפשרת להם לתרגל ולשכלל

את כישוריהם, ולהתפתח

בלמידה מתלולות לעצמאות.

מתלולות לעצמאות

הנחות יסוד הן שהתלמידים מוכשרים ללמוד, המורים מומחים להורות ותוכניות לימודים יש בשפע.

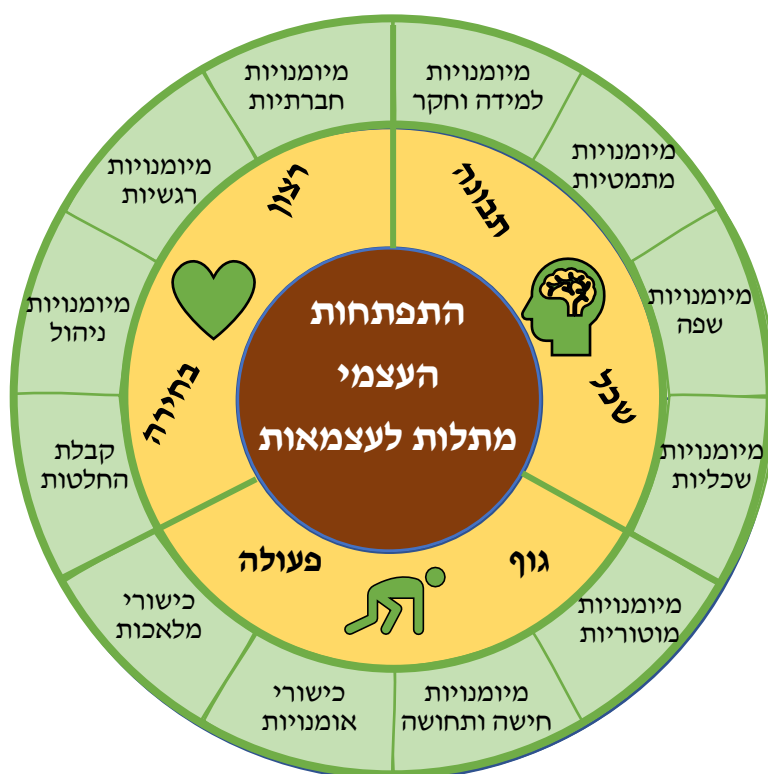
צוואר הבקבוק הוא בארגון הלימודים, הכופה אחידות בירוקרטית על פני מורכבות פדגוגית, ומונע מהמורים והתלמידים לבטא את יכולותיהם ולשכלל אותן.

"הבה נחקה אם כן את השמש בשמיים, אשר מאירה, מחממת ומחייה את היקום כולו כך שכל אשר יכול לחיות, לפרוח ולשגשג, יוכל לעשות זאת." (קומניוס, 1632)

לשכלל את יכולותיהם:

מעגל הכישורים והמיומנויות שהיוזמה מאפשרת לתרגל ולטפח, כך שכל ילדה וילד: ידעו את כל האמת, ירצו את כל הטוב, ויעשו את כל הנכון:

עוד על הרקע התיאורטי של היוזמה, [בנספח 1](#),

ובמאמר: [בית הספר המאפשר את התנאים](#) (ביטאון מכון מופ"ת, גיליון 66).

"עליכם להבטיח שהתלמיד יידע שטבעי לו לרצות את מה שאתם יועצים לו ושבמהרה ישמח לרצות זאת לעצמו; ושיהיה לו הכוח לממש את רצונו, ושבמהרה ישמח בכוחו זה; ושיידע את מה שהוא חושב שאינו יודע, וישמח כאשר יידע את הדבר." (קומניוס, 1670)

לשבור את מערכת השעות

הגמשה וגיוון של מסגרות:

"הכיתה": הקבוצה החברתית והקבוצה הלומדת

"השיעור": יחידות הזמן והמרחב

"המורה": תפקידי התלמידים והמורים

"המקצוע": התכנים הנלמדים וארגון ההוראה

היקף היישום גמיש: רכיב אחד או יותר, בשכבה אחת או יותר, בסמסטר אחד או יותר, בהתאמה לרצון וליכולות של בית הספר

ניסוי היוזמה:

היוזמה מופעלת זאת השנה השלישית בבית הספר בן גוריון בגבעתיים, בהובלת כרמית גלעדי, מנהלת, וטלי ויסמן, סגנית. בשנת 2021 הצטרף ליוזמה בית ספר ממלכתי א' בהוד השרון, בהובלת מירב פז-מודן, מנהלת, ומאיה גרנט, רכזת פדגוגית. היוזמה פותחה במסגרת החממו"פ, אגף מו"פ ניסויים ויזמות במשרד החינוך, בשנים 2019 – 2021, בליווי כדן קרלמן, לימור מלר קינן ועודד פלדמן. במהלך התקופה נערכו פגישות חשיפה עם הנהלות בתי ספר נוספים, בהם: אחדות קריית מוצקין, יובלים עמק חפר, יצחק שמיר חולון, ארזים תל אביב, גיבורי ישראל תל אביב, תיכון עירוני יד' תל אביב, מינהל החינוך עיריית ראשון לציון.

עוד על הניסוי בבי"ס בן גוריון בגבעתיים, בכתבה: [בית הספר ששבר את מערכת השעות](#) (מגזין שיחה מקומית, ספטמבר 2019).

דוגמאות יישום

1. **שעת קבוצה:** חצי שעה למחנכת עם מחצית הכיתה לפעילות קבוצתית (חברתית), פעמיים עד שלוש בשבוע.
2. **בוקר טוב וצהרים טובים:** 10-15 דקות בפתיחת יום ובסופו, מפגש המחנכת עם כיתה.
3. **בחירה:** נושא לבחירת התלמידים מתוך היצע שמכינות המורות:
 - א. קורסי העשרה בקבוצות דו-שכבתיות (למשל, 8 נושאים ל-6 כיתות ה'-ו').
 - ב. תכני העמקה מתוך תוכנית לימודים: כגון חלוקת השכבה בשיעור מדע לפי פרקי העמקה (ביולוגיה, כימיה וכדומה), ולא לפי כיתות אם.
 - ג. נושאי חקר: התלמידים בוחרים בצוות עמיתים, במורה מלווה ובנושא.
4. **סדנת למידה:** שעה הנבנית מלמטה: למידה עצמית (תרגול, העמקה או העשרה) לפי בחירת התלמיד.
5. **למידה עצמית:** פירוק יחידות ההוראה:
 - סולמות: שילוב הקניה במליאה, תרגול בצוותים הטרונגיים, ומשימות אישיות למתקדמים.
 - פירוק לינארי: כל תלמיד מתקדם לפי יכולתו. הקניה וליווי אישיים בלבד.
 - פירוק לרוחב: הקניה במליאה, תרגול והעמקה בצוותים, סיכום במליאה.
6. **פרחי הוראה:** תלמידים מכיתות גבוהות משמשים חונכים (עוזרי מורה) בכיתות הנמוכות.
7. **גיוון משך השיעורים:** חצי שעה לשיעורי הקניה, שעה ויותר לשיעורי התנסות ויצירה.
8. **גיוון הקבוצה הלומדת:** משולב ביישומים האחרים, הרכבי קבוצות שונות בשיעורים שונים (חצי כיתה, שליש שכבה, חמישית דו-כשבתית וכדומה).

[ראו פירוט היישומים בנספח 2](#)

[ראו דוגמה של מערכת השעות בנספח 5](#)

[ראו מפת דרכים לשיבוץ היישומים בנספח 6](#)

"אין שמץ מלאכותיות בכך אם פשוט נסיר את המכשולים העומדים בפני הנטייה הטבעית. שום כוח אינו נדרש כאן, אלא רק הדרכה נבונה" (קומניוס, 1670)

שלבי יישום בבית הספר

הנהלת בית הספר: השלב ההצהרתי

1. פדגוגיה פרוגרסיבית הסומכת על המורים והתלמידים
2. מנהיגות שרותמת מורים והורים המתקשים לוותר על שליטה
3. ניהול של בית ספר מגוון, תנועתי, תזזיתי ומשתנה

מערכת השעות: השלב היישומי

1. הצבת התניות היוזמה בעדיפות ראשונה בעת תכנון המערכת
2. מיצוי יצירתי של משאבים: שעות תקן, זמן למידה ומרחבי לימוד
3. בחירה במינימום מתוך המתנ"ה, כדי לאפשר תוספות

צוות המורות והמורים: ליווי ההפעלה

1. תחילה שיבוץ היישומים במערכת, והשתלמות המורים בתנועה
2. התאמת היישומים ליכולות ולרצונות של המורות והמורים
3. הגדרת צוותי מו"פ של מורים והקדשת זמן לעבודתם
4. ליווי אישי וצוותי של המורים ומענה לקשיים ולהתנגדויות

[ראו פירוט השלבים והתנאים בנספח 3](#)

[דגשים בליווי המורות והמורים בנספח 4](#)

" אין הכרח, אם כך, שהאדם יקבל דבר-מה מבחוץ, אלא רק שכל מה שמכונס בתוכו יתגולל וייחשף" (קומניוס, 1632)

הערכה

ההערכה נעשית באמצעות היקף היישום של כל מיומנות. למשל, עבור היישום המאפשר לתלמידים בחירה, נבחן את מספר ההזדמנויות לבחירה המוטמעות במערכת השעות, ואת היקף הבחירה שהמורים אכן מאפשרים ומלווים בפועל.

בנוסף, אספנו בכל סמסטר תגובות של מורים, תלמידים והורים :

עוד על היוזמה: [בית הספר המאפשר](#), באתר אגף מו"פ ניסויים ויזמות, משרד החינוך.

נספח 1 – התפיסה הפרגוגית

חזרה למסמך

למידה היא יכולת טבעית (נטייה, אינסטינקט) אשר מקדמת את הצעירים מתלות לעצמאות. הלמידה משתכללת לנוכח התנסויות בלמידה.

בלמידה מעורבים שלושה כישורים של האדם:¹

”אם נבחן את המבנה של הנפש האנושית נגלה שהיא עשויה משלוש תכונות יסוד, והן הבנה, רצון והיכולת לפעול. תכונת ההבנה היא השכל, המראָה הפנימית של הדברים, שם מתיישבים ומשתקפים החושים המגיעים מכל המקורות. התכונה השנייה היא הרצון עצמו, השיפוט הפנימי של הפעולות, אשר באופן חופשי מאמץ כמה מהן ודוחה אחרות. תכונת הפעולה היא יכולתו המיוחדת של האדם להשיג את מה שהוא מבין ורוצה.”

שלושת ”התכונות” מייצגות שלוש משפחות-על של מיומנויות: מיומנויות שכליות (תבוניות), יכולות אנושיות (רגשיות חברתיות), וכישורי פעולה. סדר הדברים הוא כזה שתחילה אנחנו מבינים את העולם ואת עצמינו, על בסיס התבונה אנחנו רוצים ובחרים כיצד לנהוג, ולבסוף מוציאים את הבחירה לפועל בהתנהגותנו.

ההוראה היא כלי הליווי שבעזרתו אנחנו משכללים את יכולות התלמידות והתלמידים. המורים מזמנים להם הזדמנויות ואפשרויות, שבאמצעותן הם משכללים את כישורי התבונה, כישורי אישיותם וכישורי פעולתם. ההוראה במרכז: **בית הספר מחנך באמצעות הוראה.**

פיתוח המיומנויות והכישורים אפשרי כאשר התלמידים מתרגלים אותם בעצמם. כלומר, ללמוד על ידי למידה: הם לומדים לחקור על ידי התנסות בחקירה, הם לומדים לשלוט בבחירותיהם על ידי התנסות בבחירה, והם לומדים להתנהג בחברה על ידי התנסות בחיי חברה.

¹ הציטוטים מתוך ספריו של הפדגוג הצי'י יאן עמוס קומניוס, 1592 - 1670.

זאת משני טעמים מרכזיים: ראשית, הלמידה מתפתחת מהמוחשי אל המופשט. תחילה הדברים עצמם, אחר כך הבנתם ולבסוף הערכתם השכלית:

הילדים יכוונו לתרגל תחילה את החושים (שכן זה הכי קל), אחר כך את הזיכרון, אחר כך את ההבנה, ולבסוף את השיפוט. בדרך זו יתרחש מהלך מדורג. שכן כל הידע מתחיל בתפיסה החושית; ואחר כך, באמצעות הדמיון, הוא נכנס לממלכת הזיכרון; ואחר כך, מתוך התעכבות על הפרטים, מתעוררת ההבנה של הכללי; ולבסוף מגיע השיפוט של העובדות אשר הובנו, ובדרך זו הידע שלנו מתבסס היטב.

שנית, ההתנסות העצמאית של התלמידים מגלמת את החופש, שהוא רכיב הכרחי לכל למידה:

חשוב עד מאוד שבני אדם יבינו את הדברים לאמיתם, וילמדו וידעו כיצד לבחור או להיפטר מהם בקלות על פי חפצם. כך יובטח שיישמר צלם האל בבני האדם שכן חופש הבחירה יישאר תכונתם הבולטת. אם הוא ייעלם, ובני אדם ייאלצו להכניע את רצונם לשיפוט חיצוני, במקום רצון נקבל אי-רצון ובמקום אדם נקבל אי-אדם.

[...]

בית הספר של החכמה הכללית, חייב להיות משוחרר מכל מה שדומה לסמכותנות; מכל כפייה של אמונות; מכל הנחות מראש; ומכל מה שמקשה את החושים.

דברים כאלה מתרחשים כל אימת שלתלמידים לא ניתנת האפשרות לוודא את מה שהם שומעים באמצעות התבוננות בדברים, מישושם ונגיעה בהם.

בעולם של למידה מתוך התנסות חופשית ועצמאית יש להוראה תפקיד הכרחי: היא מסירה מחסומים, למשל על ידי התאמת המשימה הלימודית לרמה של התלמידים;

היא מאפשרת התנסות, למשל על ידי תכנון מתאים של יחידות ההוראה; והיא מלווה את הילד בהתקדמותו על ידי הקנייה, עידוד, התייעצות, תיקון וכיוצא באלה.

[חזרה למסמך](#)

נספח 2 – פירוט דוגמאות היישומים

חזרה למסמך

א. הקבוצה החברתית

מבנה: שיעור קצר (30 דקות) שבו מחנכת הכיתה נמצאת עם מחצית מתלמידי הכיתה.
יישום: שובץ בבית ספר בן גוריון בשעת הלימוד הראשונה בבוקר, שלוש פעמים בשבוע לכל כיתה.

תנאים למערכת: 3 שעות הוראה לכל שתי כיתות. חצי מכל כיתה עם המחנכת, ושני החצאים האחרים יחד בשיעור כגון חינוך גופני או אומנות.

רצינות: הקבוצה החברתית המתמודדת עם משימות, מאפשרת לכל אחת ואחד מחבריה להיות שותפים ואחראים לפעולתה, מעצם היותה קטנה ואינטימית. בקבוצה קטנה והטרוגנית, מוצא לעצמו כל אחד תפקיד ייחודי, המעניק לו תחושת נחיצות ומשמעות.

תחומי התפתחות: מיומנויות חברתיות ורגשיות לחצי הכיתה עם המחנכת; גמישות והסתגלות לתפקוד בסביבות משתנות, לשני חצאי הכיתות שלומדים יחד.

תכנים: ההתפתחות החברתית מרחשת מתוך כך שהקבוצה מתמודדת עם משימות שונות, כגון משימות משחק או משימות הקשורות לשגרת חיי בית הספר. למשל תחזוקה של גינה או פינת נושא באחריות חברי הקבוצה. נדגש כי מדובר בהתמודדות פעלתנית משותפת עם משימות ומטלות, ולא בתכנים הנהוגים בשיעור "חינוך" או "כישורי חיים".

עזרים: קטלוג שיתופי בצוות בית הספר של רעיונות לפעילויות בקבוצה החברתית.

ב. בוקר טוב וצהרים טובים:

מבנה: 10 עד 15 דקות בתחילה יום ובסיומו, שיחה של המחנכת בכיתה.
יישום: שובץ בבית ספר בן גוריון בכל בוקר ובכל צהרים, בכל הכיתות ובכל ימי השבוע.

תנאים למערכת: שיבוץ המחנכות בכיתותיהן בשיעור הראשון. לא התקיים בימים המחנכת ביום חופשי. כאשר המחנכת לא נמצאת בסיום היום של הכיתה, בוצע על ידי המורה שמלמדת בשיעור האחרון.

רצינות: שיחה קצרה לצורך בקרה על תחושות ורגשות התלמידים, התייחסות לצרכים של התלמידים, ופתרון ריבים ומחלוקות ככל שהתגלו.
תחומי התפתחות: מיומנויות חברתיות ורגשיות.

תכנים: שיחת סבב.

עזרים : בנק רעיונות לשיחות סבב כגון לפי תור, תלמיד מזמן תלמיד אחר, בחירת חפץ המניע שיחה, תלמיד מביא קטע קריאה קצר וכדומה.

1. בחירה – קורסי העשרה

מבנה : שעה במערכת שבה מוצעים לבחירת התלמידים מספר קורסים בנושאי העשרה
יישום : שובץ בבית ספר בן גוריון במסגרת זו שכבתית : חמישה נושאים לארבע כיתות, למשך סמסטר.

תנאים למערכת : איתור המורים שמעוניינים ללמד נושא העשרה, ושיבוצם באותו שיעור עבור כל הכיתות המשתתפות.

רצינות : אפשרות למורות ולמורים להורות תכנים על פי נטיית ליבם לקבוצות תלמידים שבחרו (ומתעניינים) בכך ; אפשרות לתלמידים לתרגל מיומנויות למידה בתכנים שבחרו לפי נטיית ליבם.
תחומי התפתחות : מיומנויות בחירה, אחריות, ותפקוד בסביבות משתנות

תכנים : כל תוכן שהמורים המציעים בקיאים בו.
עזרים : מודלים לתכנון תוכנית לימודים ככלי עזר למורים.

2. בחירה – העמקה במקצועות נלמדים

מבנה : שעה במערכת בה מוצעים לבחירת התלמידים מספר נושאי העמקה מתוך תוכנית הלימודים. תלמידים של שתי כיתות מתחלקים לקבוצות לפי בחירה בנושא ולא לפי החלוקה הבירוקרטית לכיתה-1 ולכיתה-2.
יישום : תוכנן אך לא יושם.

תנאים למערכת : שיבוץ בשעה אחת של שני מורים של אותו מקצוע, ושתי כיתות מאותה שכבה. מתאים לתוכניות שבהן יש יותר ממורה אחד למקצוע עבור כיתות שונות בשכבה.

רצינות : תוכניות לימודים רבות כוללות פרקים אחדים לבחירת התלמידים. למשל, בתוכנית מדעים פרקים מתוך ביולוגיה, כימיה, פיזיקה או מדעי כדור הארץ. הרעיון הוא להעביר את הבחירה מהמורים לתלמידים. כך שני מורים ילמדו באותה שעה, כל אחד מהם פרק העמקה אחר, והתלמידים יתחלקו בשתי הכיתות לפי בחירתם בנושא. ניתן לממש למשך שיעור בודד, מספר שיעורים או סמסטר שלם.

חומי התפתחות : מיומנויות בחירה, אחריות, ותפקוד בסביבות משתנות

תכנים : בהתאם לפרקי הבחירה שקיימים בתוכניות הלימודים
עזרים : איתור פרקי הבחירה בתוכניות הלימודים

ג. בחירה – נושא חקר בצוותים

מבנה: שעה במערכת שבה התלמידים בצוותים לומדים וחוקרים נושא שבחרו.
יישום: שובץ בממלכתי א' הוד השרון בשעה משותפת לכל המחנכות והתלמידים בכיתות ה'ו'.
הכוונה היתה שהתלמידים יבחרו צוותים, יבחרו מורה מנחה ויבחרו נושא. במגבלות הלמידה בקפסולות הם בחרו נושא חקר בלבד.

תנאים למערכת: שיבוץ באותה שעה של כל המחנכות והתלמידים בכיתות שנבחרו

רציונל: דומה להוראת חקר ופרויקטים (pbl)

תחומי התפתחות: מיומנויות חקר, בחירה, ניהול ועבודת צוות.

תכנים: חלק מהמורות בחרו נושא-על, כגון "אישים", ובתוכו התלמידים בחרו באישיות למחקר.
חלק מהמורות השאירו את הבחירה פתוחה.
עזרים: מודל שלבי עבודת חקר, שעוֹפֵד גם כמחווון הערכה.

4. סדנת למידה

מבנה: שעה במערכת שבה התלמידים, לבד או בצוותים, בוחרים מה ללמוד, מתוך משימות שניתנו בשיעורים אחרים במערכת או נושאי העשרה.
יישום: שובץ בבן גוריון גבעתיים כשעה שבועית אחת בכל הכיתות למעט כיתות א'-ב'.

תנאים למערכת: שעה רגילה. תשומת לב ליכולות של המורה המשובצת בשיעור.

רציונל: שיעור שבו התוכן מתהווה מלמטה (התלמידים) על פי צרכיהם ורצונם, בשונה ממרבית מערכת השעות הניכפת עליהם. המורה בתפקיד מלווה ומסייע ליחידים ולצוותים (אין מליאה).
תחומי התפתחות: מיומנויות לומד עצמאי, בחירה, ומיומנויות ניהול

תכנים: לבחירת התלמידים.

עזרים: כל המורים נדרשו להציע לתלמידים משימות תרגול, העמקה והעשרה, כל מורה במקצוע שבאחריותו. כלל ההצעות היוו בנק הבחירה של התלמידים.

5. שילוב למידה עצמית

מבנה: בתוך רצף שגרת ההוראה, שילוב של הקניה במליאת הכיתה, תרגול בצוותים הטרוגניים ועבודה עצמית של כל תלמיד ברמתו.

יישום: תוכנן וטרם יושם

תנאים למערכת: אין

רציונל: הוראה אחידה משותפת לכל התלמידים אינה מאפשרת למורה להקדיש יותר תשומת לב לתלמידים מתקשים, ואינה מאפשרת לתלמידים מתקדמים להתקדם ברמתם. מצד שני, פירוק מוחלט של הכיתה (או השכבה) לפי רמות, עלול להרחיב פערים ולפגוע בתלמידים מוחלשים ומתקדמים גם יחד. הפתרון אם כך הוא לזמן שלוש מסגרות למידה לאורך יחידת ההוראה: שלב הקניה משותף במליאה, שלב תרגול בקבוצות הטרוגניות שבו המתקדמים מסייעים למתקשים, ושלב שבו המורה מעניקה תגבור למתקשים, והמתקדמים מקבלים משימות למידה עצמית התואמות לרמתם.

תחומי התפתחות: אחריות, שיתופיות, ניהול למידה

תכנים: בהתאם לתוכנית הלימודים.

עזרים: פיתוח משימות העשרה לתלמידים מתקדמים.

6. פרחי הוראה

מבנה: תלמידים מכיתות גבוהות משובצים כעוזרי הוראה בשיעורים של כיתות נמוכות. **יישום:** שובץ בבן גוריון גבעתיים בשעה החברתית בבוקר. בשעה שהמחנכות היו עם חצאי כיתה, שובצו תלמידים מחצאי הכיתות האחרות כ-"פרחי ספורט" והעבירו שיעור חנ"ג לחצאי כיתות מהכיתות הנמוכות.

ניתן לשבץ פרחי הוראה בכל השיעורים שבהן יש רכיב של למידה עצמית בכיתות הנמוכות: כגון שלבי התרגול בשיעורי מתמטיקה, שיעורי "סדנת למידה" וכך הלאה.

תנאים למערכת: שיבוץ תואם של שיעור שבו חצי מתלמידי כיתה גבוהה נכנסים לשיעורים מתאימים בכיתות הנמוכות.

רציונל: מפגש של תלמיד צעיר ובוגר תורם לשני הצדדים: הצעיר מקבל דוגמה ומודל לחיקוי והבוגר מקבל הזדמנות לתרגל מנהיגות והובלה. כמו כן, ההוראה משמשת לבוגרים כדרך לימוד, שכן כאשר הם צריכים להסביר דבר מה לאחרים, הם מעבדים את הנושא ומבינים אותו טוב יותר. **תחומי התפתחות:** מיומנויות חברתיות ומנהיגות.

תכנים: בהתאם לנלמד בכיתות

עזרים: המורה בכיתה הצעירה נדרשת להדריך את התלמידים הבוגרים במשימת הליווי.

7. גיוון משך השיעורים

מבנה: שיבוץ שיעורים בני 30 דקות עד 90 דקות, בהתאמה לטיבו של השיעור.

יישום: שובץ בבן גוריון גבעתיים בכל הכיתות.

תנאים למערכת: יחידת הזמן של שני השיעורים הצמודים, השלישי והרביעי, בכל יום, חולקה בדרכים מגוונות: משלושה שיעורים של חצי שעה ועד שיעור אחד של שעה וחצי.

רצינות: משך השיעור צריך להתאים לטיבו של השיעור. בשיעורי יצירה ועבודה כגון אומנות, מעבדה במדעים, מוזיקה וסיורים בסביבה, נדרש זמן ממושך לצורך התארגנות ופעילות עצמית. לעומת זאת בשיעורי הקנייה במתמטיקה ובעברית, ההסבר הוא קצר, ודי בחצי שעה. התרגול מתבצע בנפרד במסגרת סדנת הלמידה (לעיל).

תחומי התפתחות: תפקוד בסביבות משתנות.

תכנים: בהתאם לתוכניות הלימודים.

עזרים: אין.

8. גיוון הקבוצה הלומדת

מבנה: הרכבים שונים של קבוצת "הכיתה" בשיעורים שונים.

יישום: מתהווה מתוך היישומים האחרים.

תנאים למערכת: מתהווה מתוך היישומים האחרים.

רצינות: אין סיבה "פדגוגית" לכך שתלמיד ילמד את כל השיעורים באותו הרכב של חברות וחברים. מנגד, כיוון שיש קשר בין הצלחה בלימודים לבין הערכה עצמית ומעמד חברתי, יוכל תלמיד שמצליח במקצוע אחד להבנות את העצמי שלו בהרכב הלומד של מקצוע זה. כלומר, הוא לא יהיה תקוע באותו מעמד שנקבע לו במקצוע אחד, ולגרור אותו בכל המקצועות ובכל השיעורים. גיוון ההרכב יעניק לו הזדמנויות מגוונות לפיתוח העצמי.

תחומי התפתחות: תפקוד בסביבות משתנות.

תכנים: בהתאם לתוכניות הלימודים.

עזרים: אין.

חזרה למסמך

נספח 3 – השלבים והתנאים ליישום

חזרה למסמך

במהלך ההתנסות בהטמעת היוזמה, זוהו שלושה שלבים ביישומה, כך שכל שלב מהווה תנאי מקדים להצלחתו של השלב הבא: שלב הצהרתי בהנהלת בית הספר, שלב יישומי במערכת השעות ושלב של תמיכה וליווי במורות ובמורים, תוך כדי היישום.

נדגיש כי ניתן ליישם את היוזמה באופן חלקי ומתפתח עם השנים. למשל, בשנה ראשונה להטמיע יישומים רק בשכבת גיל אחת, או רק באחד מימי השבוע, או לבחור רק ביישום אחד. ככל שבית הספר מצליח בכך, ניתן להרחיב את היקף היישום לעתיד.

שלב א' – הנהלת בית הספר

יישום היוזמה מתחיל בפגישה עם מנהלת או מנהל בית הספר, כלקוח מרכזי, ועם הפורום שהוא מגדיר כפורום מנהל או מוביל של היוזמה. על ההנהלה לאמץ שלושה תנאים:

1. אימוץ השקפת עולם חינוכית

כתנאי מקדים לכל היוזמה, הנהלת בית הספר נדרשת לאמץ את השקפת העולם הפדגוגית שתוארה לעיל.

דהיינו, השקפת עולם חינוכית פרוגרסיבית (להבדיל משמרנית), הומניסטית ואופטימית, המניחה שהעולם הוא טוב ואנשים הם טובים, אם רק נסיר מהם מחסומים ונאפשר להם הזדמנויות. במילים אחרות, היוזמה תלויה בכך שהנהלה מקבלת שמורים ותלמידים יפתחו את יכולותיהם ככל שתרבות בית הספר תאפשר להם להתנסות בחקירה, בבחירה ובפעולה.

2. מנהיגות מול מורים והורים

במהלך היישום נמצא כי יש מורות ומורים אשר מתקשים להתאים את עצמם גם לתוכן השינוי וגם לעצם השינוי בהרגלי עבודתם. הנהלת בית הספר נדרשת לזהות מוקדי קושי אלה ולתת להם מענה, וזאת תוך התייחסות ליחסי הכוחות בתוך חדר המורים, וביכולת של ההנהלה להוביל שינוי.

בתגובות של המורים המתקשים ניתן לזהות שלושה טיעונים מרכזיים:

א. קושי של חלק מהמורים להוביל מפגש עם תלמידים שבו המוקד הוא רגשי-חברתי ולא הוראה של תוכן. ניתן להכליל זאת כקושי ביישום גישת חינוך בלתי פורמלי על פני חינוך פורמלי.

ב. קושי של חלק מהמורים לתכנן מחדש את תוכנית הלימודים כפי שהם מכירים אותה ומנוסים בהוראתה, למשל להגדיר חלק מהפרקים כפרקי בחירה או כפרקים ללמידה עצמית.

ג. קושי של חלק מהמורים להעביר את מושכות ההובלה לתלמידים, או לפצל את הכיתה לקבוצות למידה מקבילות. הקושי המרכזי כאן הוא בנכונות לוותר על שליטה.

בהקשר דומה זוהה גם קושי אצל חלק מההורים, המודדים הוראה ולמידה רק דרך הממד הצר של מספר העמודים שהתלמידים מילאו בחוברות התרגילים. יש הורים המפרשים את תפקיד בית הספר כמי שעליו להכניע את התלמידים לבצע תרגילים, במונחים של הספק ("להספיק את החומר"), ולא בפיתוח עצמאותם הלימודית.

3. ארגון בתנועה

הטמעה של יישומים רבים ביוזמה, בכל שכבות הגיל ובכל ימי השבוע, מניבה בית ספר המתנהל בגמישות רבה. למשל, השיעורים בכיתות מסתיימים במועדים שונים, חלק מהתלמידים נמצאים מחוץ לכיתות בשלבים שונים של למידה עצמית וכדומה.

לנוכח היוזמה מתהווה תרבות ארגונית גמישה, תנועתית ותזזיתית, וההנהלה נדרשת לראות בכך עדות להצלחת היוזמה. מנהלים המבקשים לעבור במסדרונות בית הספר "ולשמוע - שקט", לא יוכלו להוביל את יישום היוזמה.

שלב ב' – יישום מערכת השעות

שינוי ארגון הלימודים, כפי שמתבטא במערכת השעות, הוא לב ליבה של היוזמה. נזכיר כי העניין הוא להציב את המורים והתלמידים בתוך מציאות המאפשרת (ומחייבת) אותם להורות וללמוד אחרת, מציאות שהיא תוצר ישיר של מערכת השעות.

כל אחד מהיישומים מטיל מספר אילוצים על מערכת השעות. לדוגמה, אחד היישומים הוא גיוון הקבוצה הלומדת, מתוך טענה שאין סיבה חינוכית שאותה קבוצה ("הכיתה") אמורה ללמוד יחד, כלומר להתעניין ולהתקדם במידה שווה, בכל תחומי הדעת. כדי ליישם זאת, נדרש, למשל, ששתי כיתות בשכבה ילמדו "מדעים" באותה שעה, על ידי שני מורים שונים. כך יוכלו התלמידים להתפצל באותה שעה לשתי קבוצות לפי נושא הלימוד (כיתת ביולוגיה וכיתת כימיה) ולא לפי החלוקה הברוקרטית לכיתה-1 ולכיתה-2.

כדי להצליח בכך, נדרשת שליטה פנימית (בתוך בית הספר) בתכנון מערכת השעות, ונכונות לגמישות רבה בתכנון. כלומר, שההתניות של כל יישום יקבלו עדיפות ראשונה בעת תכנון המערכת.

כדי להצליח ולגוון את מערכת השעות, נדרש למצות ביצירתיות את כל שעות התקן העומדות לרשות בית הספר: שעות הוראה ושעות פרטניות. למשל, יישום מרכז למידה שבו התלמידים לומדים בעצמם, והמורים בתפקידי ליווי ויעוץ, בעזרת שעות פרטניות ולא שעות הוראה.

לבסוף, אפשר להוסיף שעות הוראה מגוונות במערכת תוך התייחסות גמישה לדרישות מסמך מתנ"ה. למשל, יישום של שעת חקר, שבמהלכו התלמידים חוקרים נושאים לפי בחירתם, יכול להיספר כשעה של הוראת שפה, שכן התלמידים נדרשים לתרגל מיומנויות מתוך תוכנית הלימודים כגון מיזוג טקסטים, כתיבת טיעון, עמידה מול קהל וכדומה.

שלב ג' – ליווי הצוות בהפעלה

התנאי הראשון במעבר בשלב ב' לשלב ג' ביישום הוא ששיבוץ היישומים במערכת השעות יתבצע לפני הכשרת המורות והמורים. הנחת היסוד היא שהמורים מוכשרים לעבודתם, והיוזמה מותאמת לכישוריהם הבסיסיים. אמנם נדרשת הסתגלות לשינוי, ועל כך יש לתת מענה, אולם לא נדרשת הכשרה בנושאים שהמורים לא הוכשרו אליהם בלימודיהם או מתוך ניסיונם עד כה.

כדי להקל על ההסתגלות, ראוי להתאים מראש את אופיו של כל יישום ליכולותיהם ולרצונם של המורות והמורים הלוקחים בו חלק. למשל, יישומים שבמרכזם חינוך

רגשי חברתי, למורים שמרגישים נוח ביישום חינוך בלתי פורמלי, או יישומים שבמרכזם למידה עצמית של התלמידים למורים שהם גמישים ומאפשרים באופיים.

תרבות המו"פ (מחקר ופיתוח) של צוות בית הספר זוהה כתנאי מרכזי להצלחת היוזמה. הכוונה כאן שמורות ומורים יפעלו בצוותי פיתוח ותמיכה הדדיים, ושינתנו להם הליווי, הזמן והגיבוי המתאימים לעבודה זאת. למשל, לצורך פירוק תוכנית לימודים לשלבים של הקנייה במליאה, תרגול בצוותים ולמידה עצמית.

ולבסוף, יש להתייחס לצוות המורות והמורים באותה מידה של "פרסונליות" שבה אנו מבקשים מהם להתייחס לתלמידים. כלומר, ליצור השתלמות כזו שתתן מענה דיפרנציאלי לכל מורה (או צוות מורים), בהתאם לקשיים שלהם.

חזרה למסמך

נספח 4 – דגשים בליווי המורות והמורים

חזרה למסמך

את אותה פרסונליות ודיפרנציאליות שאנחנו רוצים להעניק לתלמידים – אנחנו נדרשים להעניק גם למורות ולמורים. מכאן שההכשרה היא בעצם ליווי: לזהות ברמה האישית היכן כל מורה ומורה מתקשים, ולסייע להם לפי צורכיהם שלהם.

א. הצגת רציונל היוזמה

מפגש מקדים עם המורות והמורים, לקראת סיום שנת הלימודים, אשר במהלכו מוצג הרציונל החינוכי של היוזמה ויישומיה בשנת הלימודים הבאה.

תוכנית המפגש:

1. התפיסה הפדגוגית: המורים מחנכים באמצעות הוראה, ותפקידם לתמוך בהתפתחות הכישורים של כל ילדה וילד. מערכת השעות צריכה לאפשר זאת.
2. הידע בא מלמטה: היוזמה מניחה שהמורות והמורים מוכשרים להוראה, ושהידע לגבי דרכי היישום נמצא בכיתות. היוזמה מתאימה את עצמה לצרכים וליכולות של מה שקורה, ולא מכתיבה דרכי הוראה או תכני הוראה מבחוץ.
3. הצבת הקשיים והאתגרים "על השולחן": היוזמה נסמכת על נכונות המורות והמורים לוותר על שליטה. בנוסף, חלק מהיישומים דורשים תכנון חדש של יחידות ההוראה.
4. תיאור כל אחד מהיישומים שנבחרו ליישום. לכל יישום הוכן עמוד אחד שמתארו, והוא חולק למורים בהתאמה ליישומים שבאחריותם.

ב. מרכז מו"פ למורים

מורות ומורים שונים נדרשים ליישומים שונים, ומתקשים באתגרים שונים. על כן עלה הצורך לנטר את הקשיים השונים ולתת להם מענה דיפרנציאלי. כלומר, השתלמות הצוות אינה רק במסגרת מליאה, אלא הדרכה וליווי של מורים כיחידים ובקבוצות, בהתאם לנושאים הרלוונטיים להם.

נושאים שנמצאו רלוונטיים לכל הצוות:

1. התבוננות על ההוראה בבית הספר מנקודת המבט של כישורים ומיומנויות, ולא בדרך המוכרת של מיון התכנים לפי "מקצועות לימוד". בתוך כך, הדרך לתרגל ולפתח מיומנויות לומד עצמאי.

2. החשיבות העליונה של פיתוח יחידות הוראה בידי מורות ומורים, לפי המידע המתברר בכיתות. דגש על המוגבלות של הוראה אחידה, כלומר לפי תוכנית לימודים חיצונית.

3. הערכה (מחקר שדה) המניבה מידע למורה באיזה מידה תלמידים יודעים ומבינים מה שנלמד, ומנטרת את הצורך של כל אחת ואחד מהם בהדרכה נוספת מהמורה.

4. התמודדות עם פערים בהישגי התלמידים, והאפשרות לתת מענה דיפרנציאלי: תגבור למתקשים ואפשרויות התקדמות למתקדמים, לצד מפגש ועבודה משותפת של תלמידים ברמות שונות.

נושאים שנמצאו רלוונטיים לחלק מהמורים:

1. כיצד לפרק את תוכנית ההוראה כך שיהיו בה שלבים של הקנייה ודיון במליאה, תרגול בצוותים הטרוגניים, ולמידה עצמית של כל תלמיד ברמתו.

2. כיצד לפתח תוכנית הוראה סביב נושא מארגן (תוכניות העשרה שמעבר לתוכניות הלימודים).

3. הערכה: כיצד יודעים "היכן נמצא" כל תלמיד על רצף הלמידה, וכיצד לפתח מחוון להערכה חלופית.

4. כיצד להפעיל את הכיתה בדרכי חינוך לא פורמלי כגון משחק, שיחה או משימת אתגר.

ג. הידע בא מלמטה

הידע לגבי תכנון ההוראה נמצא בשטח: במפגש בין מורה ותלמידים, ולא בספרי העיון. על כן, בכל מפגש של הצוות במהלך השנה משולב דיווח של אחת או אחד המורים, אודות התנסות שחווה בכיתתו, בהקשר של יישומי היוזמה.

חזרה למסמך

נספח 5 – דוגמה של ארגון הלימודים, בי"ס בן גוריון גבעתיים, תש"פ

חזרה למסמך

היקף	מרכיבי הניסוי
כל יום בכל הכיתות	בוקר טוב צהריים טובים
3-2 לתלמיד בשבוע	בוקר מחנך (חצי כיתה)
10 שיעורים בשבוע	פרחי חינוך
12 זוגות מורים	שני מורים במקצוע אחד
66 שעות בחירה (בית ספרי)	בחירה תחומי העשרה קבוצת נושא מקצוע ליבה
7 שעות בביתות א'-ד'	תנועה ופעולה
19 שיעורים בשבוע	מרכז למידה אוטונומית גמישות הרכב הקבוצה:
36 אחוז מהשיעורים בהרכב מגוון שאינו כיתות האם (ממוצע בית ספרי)	כיתה שני חצאי כיתות מקבילות שליש שכבה חצי כיתה קבוצה מתוך דו שכבתי עצמאי, זוגות וצוותים
	גמישות משך השיעור:
70 שיעורים בשבוע	30 דקות
	45 דקות
10 שיעורים בשבוע	60 דקות

יום ב'				יום ג'			
בוקר טוב כיתת שקד		בוקר טוב כיתת פטל		בוקר טוב כיתת שקד		בוקר טוב כיתת פטל	
בוקר מחנך	חינוך גופני	בוקר מחנך	פרחי חינוך	בוקר מחנך	פרחי חינוך	בוקר מחנך	פרחי חינוך
שקד2	שקד1 עם פטל 1	שקד1	שקד 2	שקד1	שקד 2	שקד 1	שקד 2
תנ"ך		תנ"ך		מתמטיקה		אנגלית	
חלוקת הכיתות לפי נושא במהלך השנה							
ארוחה		ארוחה		הפסקה		הפסקה	
אנגלית		מתמטיקה		מוזיקה		שפה	
בחירה 5 קב' דו-שכבתי:		שחמט		מדעים		מתמטיקה	
בישול ואפיה		כדורסל					
זמר עברי		קיימות					
הפסקה		הפסקה					
שפה		נגינה קונסרבטוריון		שליש		מתמטיקה	
(מורה פרטני ומתיא)				שכבה:		יוגה	
						שפה	
צהריים טובים כיתת שקד		צהריים טובים כיתת פטל		צהריים טובים כיתת שקד		צהריים טובים כיתת פטל	
		מרכז למידה אוטונומי		מרכז למידה אוטונומי			

נספח 6 – מפת דרכים לשיבוץ היישומים

חזרה למסמך

גיוון והגמשת מרכיבי "השיעור":					
על מנת	קבוצת התלמידים	מורים	תוכן	משך זמן	מרחב
לאפשר את התנאים ל:					
1. התפתחות העצמי	הקבוצה החברתית: (קבוצת השייכות) כ-15 תלמידים וחונך, חד- או רב גילי. משימות ומשחק	פנאי למורה לצפות בתלמיד כאדם ולהעריך תלמידאות	בחירה בנושא מתכניות ליבה ספיראלית כגון מדעים ומולדת	מפגש פתיחה וסגירה של יום	כל מקום הוא סביבת לימוד
2. למידה חברתית רגשית		סדנת מו"פ לצוותי מורים	בחירה בנושא מהיצע קורסי העשרה		
3. לימודי ליבה	הקבוצה הלומדת במגוון הרכבים: לפי בחירה, חצי כיתה, כיתה, שליש שכבה, חמישית דו-שכבתית, צוותי למידה	הוראת תחומי עניין בקורסי העשרה	מרכז למידה אוטונומי התלמיד מעמיק בנושא לבחירתו. פיתוח תלמידאות	גמישות משך השיעור בהתאם לדרך הוראה כגון: • שעה מעבדה ואמנות • חצי שעה להקניות	בית ספר ללא צלולים
4. לימודים רב תחומיים		הוראה בדי (שיתוף): שני מורים למקצוע אחד	סדנאות תנועה ופעולה כגון חינוך גופני, מלאכה, ריקוד, יוגה, יצירה ונגינה		
5. התפתחות תנועתית		תלמידים כעוזרי הוראה	בחירה תקופתית בין מקצועות רבי מלל (פחות תכנים במקביל)		

הנחות יסוד:

- אין הכרח במשאבים נוספים
- תואם לתכנית החובה (מתנ"ה)
- השתלמות המורים תוך כדי יישום
- יישום נבדל בכל בית ספר בהתאם לחזון, לרצון ולצורך